

FUCHS ANNA

A századforduló irodalmiassága Kosztolányi korai publicisztikai írásaiban

Kosztolányi korai publicisztikai írásaival viszonylag keveset foglalkozott a magyar irodalomtörténet-írás. Érthető, hogy Kosztolányi olyan remekművei mellett, mint az *Esti Kornél* novellák vagy a *Számadás* kötet, ezek a korai cikkek kevésbé tudnak érvényesülni. Ugyanakkor mégis nagyon érdekesek ezek a cikkek, mivel igen látványosan megmutatkozik bennük a századforduló irodalmiassága. Ezt szeretném bizonyítani dolgozatomban a Réz Pál által szerkesztett *Álom és ólom*¹ és *Füst*² című kötetek század eleji cikkeit alapul véve. Publicisztikai írásokról van szó, mégis jogos ezekről a művekről mint szépirodalmi alkotásokról beszélni. Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi korai publicisztikájával foglalkozó tanulmányában³ – bár elsősorban a költő eszmetörténeti érdeklődését követi nyomon – szót ejt e művek szépirodalmi vonatkozásairól is. Szegedy-Maszák Mihály kiemeli, hogy ezekben a korai cikkekben gyakran fedezhető fel tematikus hasonlóság Kosztolányi későbbi regényeivel, továbbá Szabolcsi Miklós nyomán⁴ hangsúlyozza, hogy a tárcaműfaj jelentősen hatott a századforduló rövid elbeszéléseire. Ez is azt sugallja, hogy Kosztolányi publicisztikai írásait érdemes szépirodalmi szempontból vizsgálni.

Kosztolányi korai cikkeiben igen szembevetendő, hogy milyen sokat szerepelnek díszletként a civilizáció tárgyi kultúrájának darabjai. Kosztolányi a zajló Duna jégtábláit egyebek mellett ezekhez hasonlítja: „üveggyöngy, hideg kláris, fehér fagyalt, cukros tortadíz” (*Duna*).⁵ Az udvarias beszédet úgy jellemzi, mint „apró szalonbonbonok”-at, amelyek arra szolgálnak, hogy „megédesítsék olykor-olykor fanyar szájunk ízét, és általuk csinján ki-mondhassuk igazi véleményünket” (*Jó emberek*).⁶ Ide tartozik az is, hogy gyakran találkozunk ezekben a cikkekben enteriőrbrázolással (pl. *Nyaraló bútorok*, *Toroklob*, *Csendes, szeptemberi esték*, *Mécs*). A tárgyi kultúra egyes darabjainak díszletként szerepeltetése a

¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Álom és Ólom*, s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1969.

² KOSZTOLÁNYI Dezső, *Füst*, s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1970.

³ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A fiatal Kosztolányi újságírói értékrendje: változás és folytonosság*, in: <http://irodalom.elte.hu/mta/?q=node/11>.

⁴ SZABOLCSI Miklós, *Wandlungen im ungarischen Feuilletonstil um die Jahrhundertwende*, in: „Kakanien”. *Aufsätze zur österreichischen und ungarischen Literatur, Kunst und Kultur um die Jahrhundertwende*, Budapest, Akadémiai, Bécs, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, hrsg. v. Eugen THURNER, Walter WEISS, János SZABÓ, Attila TAMÁS, 1991. 101–115. Kosztolányira vonatkoztatva 112.

⁵ *Füst*, 11.

⁶ *Álom és ólom*, 323.

századforduló irodalmához kapcsolja ezeket a korai publicisztikai írásokat, hiszen Szini Gyula, Lovik Károly, Krúdy, és persze Kosztolányi novelláinak is jellemző díszítőelemei az ilyen tárgyak. Mindez aligha lehet független attól, hogy a századfordulón – részben a naturalizmus ellenhatásaként – valóságos kultusza alakult ki a mesterségességnek. Huysmans hőse, Des Esseintes herceg például kifejezetten a mesterséges dolgokat kedveli. Szerinte a művirágok szebbek a valódiaknál, a holdfénynél szebb a villanyfény,⁷ és nincs olyan nő, akinek „alakja és vonalai tündöklésebbek és fényesebbek, mint ama két mozdony, mely az északi vasút vonalán teljesít szolgálatot.”⁸ Nem tartja elég szépnek a teknőt, amit vásárolt, ezért bearanyoztatja a páncélját és drágakövekkel díszíti fel.⁹ Oscar Wilde *A hazugság napfogyatkozása* című művének hőse, Vivian úgy vélekedik, hogy „a rossz művészet forrása mindig az Élethez és a Természethez való visszatérés, ezek eszményítése.”¹⁰

A mesterségesség felértékelődését jól mutatja, hogy Kosztolányi *Fürdői emlék* című cikkében a természet jelenségei a művészet fényében válnak érdekessé: „Észrevetted-e a színeket, amelyek csak itt teremnek? A villák rippl-rónais idilljét, a tisztáson átballagó lány színnei-mersés pipiszkendőjét, a mednyánszky alkonyokat? [...] Jártál-e este a fák között, szemedbe villant-e az üvegburás gyertya lángja, mely a terasz magányában úgy virraszt, mint egy lélek, hallottad-e felscernni a göröggyufát, melyet fiatal fiúk és lányok gyújtogatnak, s rózsaszín és zöld lángjuk úgy világítja meg az erdőt, hogy nyomban színpadi díszletté alakul?”¹¹ Hiszen minden az alkotás szempontjából érdekes: „Ma az, aki tolat forgat, az, aki vérbeli író, az életet mindenkor az írás szempontjából szemléli. Az, hogy felkel a nap, az ő életére nézve csak egy különleges esemény, a lényeges benne a színhatás, a hangulat, mondjuk röviden: az egész napfölkelte egy dal; a háború vérfolyamaival, vagyis iszonyával ránézve egy tragédia és semmi más. Azt, amit életnek neveznek, ő nem érti; ránézve teljesen másodlagos jelentőségű lesz. A tárgyak az ő szemében írástárgyak lesznek.” (*Heti levél*).¹²

A mesterségesség iránti vonzalom a századforduló erősen esztétikai töltetű vallásosságához is kapcsolódott. A mesterségesség eszménye a természet legyőzésének gondolatában is kötődött a valláshoz. Nem véletlen a dekadensek vonzalma a mágia iránt. Előtte került az a gondolat, hogy a művész közvetíteni képes a földi és az isteni világ között, sőt teremtőként akár isteni jelleggel is rendelkezhet. Komjáthy Jenő költészetében számos példáját fellelhetjük az ilyen koncepcióknak.¹³ Joséphin Péladan szerint a művészet hiva-

⁷ Joris-Karl HUYSMANS, *A különnc*, KOSZTOLÁNYI Dezső ford., Szeged, 2002, 24.

⁸ *A különnc*, 25.

⁹ *A különnc*, 42–44.

¹⁰ Oscar WILDE, *A hazugság napfogyatkozása*, TANDORI Dezső ford., in: *A szecesszió*, PÓK Lajos szerk., Budapest, Gondolat, 1972, 175.

¹¹ *Füst*, 41.

¹² *Álom és Ólom*, 85.

¹³ Komjáthy Jenő költészetében a költő igen hangsúlyosan isteni jellegű. Az *Életsoron* című versben szereplő „Lelkem, te istenlakta ház!” azonosítás még a szerényebb koncepciók közé tartozik. A *Magdaléna* című versben a lírai én a Messiással azonosítja magát. Másutt így fogalmaz: „érezem, mindegyre jobban, / Hogy úr vagyok a lelkeken!” (*Himnusz*). „Nevem a csillagokba írom / S emberszivekbe égetem, / És túl időközön, túl a síron / Terjed hatalmas életem.” – írja a *Jóslat* című versben.

tott átvenni a meggyengült hagyományos vallásosság helyét. De Schopenhauernél is ez jelenti a modern vigaszt a földi szenvedésekért.¹⁴ Kosztolányi korai cikkeiben is megjelenik a művészetvallás koncepciója: „Hívó vagyok. Hogy is ne hinnék neked, te hallgatag kedvesem, fehér arcú arám, ó, Költészet!” (*Karácsonyi ének*).¹⁵ Ezzel párhuzamosan magának a katolicizmusnak is az esztétikai oldala kerül előtérbe. Éppúgy, mint a *Fasti* című versciklusban vagy az *És látom Őt, a Kisdedet...* kezdetű versben, Kosztolányi karácsonyi cikkeiben is nyomon követhető ez a jelenség: „A szobák illatos félhomályában roskadó gallyakkal áll a karácsonyfa, s ezüst tükörből nézdegéli magát titokzatosan suhogva, s ringatja kevély derekát, mint egy rátartó nő. [...] Este a kisgyerekek dobogó szívvel szorítják fülüket az ablakokhoz, s tisztán hallják a nagy, fehér angyalok szárnyának suhogását. Egy pillanat múlva előttünk áll az égből hozott fa gyémántos csillámával, üveg-jégscapjaival, színes gyertyáival, s az ártatlanok még látják a fenyőgallyakon a zúzvara ezüst porát, mely a sötét éjszakában reáhullongott.” (*Karácsonyi ének*).¹⁶ „Nézem ezeket a csupasz fákat, s úgy érzem, hogy lassanként szépülni kezdenek, nőni, aranyosodni, tündökölni, amint a távolban repeső gyerekkarok integetnek felénk, és vágyuk a bűvész csodahatalmával megérleli a kövér aranyalmákat, a diókat és kigyullasztja a zúzmarás gallyon a rózsaszín gyertyalángokat. [...] A gyertyák színes füstje megrészegít. Az erdőn a poézis mély szimfóniája reszket. Tündöklő fényfergeteg és illatvihar száguldoz a lombokon. Aranyfüst repül. Ezüstpor villog...” (*Karácsonyfaerdő*).¹⁷ Sokatmondó a vallás esztétikai oldalának előtérbe kerülését illetően, hogy Kosztolányi a karácsonyfát „a poézis aranyfájá”-nak nevezi (*Karácsonyfaerdő*).¹⁸

Az esztétikai oldalról felfogott ünnep egyúttal a gyerekekkel asszociálódik: „Úgy érzem: a karácsony gyermekünnep. Mindenki emlékszik [...] egy karácsonyra, mely minden ünnephangulat jelképe [...] mely a lángoló és parfümös pompájával lobog az emlékeztünkben, egy énekre, mely a túlvilágból hangzott, egy karácsonyra, mely a Karácsony volt.” (*Csengettyű*).¹⁹ Hiszen, ahogy a crepuscolare költők is vélték, a gyerek és a költő rokonok: „a dolgozó ember felett magasan felül áll a játszó, gyereklelkű, alkotó és gondolkozó ember: a művész, ki az étellel nem számol, csak mímeli, formálja és játszik vele, mint a gyerek.” (*A játékról*).²⁰ A *Tavaszi gyász. Jegyzetek egy kisgyermek naplójához* című írásban azt olvassuk, hogy „minden értékes emlékünk a gyermekkorból van eltemetve.”²¹

¹⁴ „Minden szép élvezete, a vigasz, amelyet a művészet nyújt, a művész lelkesedése, mely elfeledteti vele az élet fáradalmait, a géniuszok ez a másokkal szemben élvezett kiváltsága, mely a tudat tisztaságával arányosan fokozódó szenvedésért és a heterogén emberi nem közti sivatagmagányért egyes-egyedül kárpótolja – mind azon nyugszik, hogy mint a továbbiakban kiderül majd, az élet önmagában az akarat, maga a létezés; örökös szenvedés, és részben siralmas, részben borzalmas. Ugyanez azonban, mint csupán képzet, tisztán szemlélve, vagy a művészet által felidézve, a kintől megszabadultan, jeles színjátékot nyújt.” (Arthur SCHOPENHAUER, *A világ mint akarat és képzet*, TANDORI Ágnes és TANDORI Dezső ford. Budapest, Európa, 1991, 357.)

¹⁵ *Álom és ólom*, 37.

¹⁶ *Álom és ólom*, 35.

¹⁷ *Álom és ólom*, 328.

¹⁸ *Álom és ólom*, 328.

¹⁹ *Álom és ólom*, 671.

²⁰ *Álom és ólom*, 67.

²¹ *Álom és ólom*, 353.

A gyerekkor az irodalomban folytatódik: „A gyerekkorom tiszta álmait találtam meg Csehov egyik novellájában, megtaláltam azokat a különös, mély és többé föl nem idézhető hangulatokat, amelyek a szálló idővel eltűntek, s vagy meggyőződéssé szilárdultak, vagy tudássá és gondolatokba mélyültek. – írja Kosztolányi.”²²

De nem csupán a gyerekekkel, hanem a beteggel is rokon a költő. „Minden beteg költő” – írja (*A betegekéről*).²³ „Ilyenkor minden szebb. Az elgyengült érzékek kifinomodva kovályognak másvilági régiókban. Soha ilyen tüzes rubinrózsát nem láttam, mint az orvoságos üvegem. A paplanon pihenő kék könyv a kék eget hazudja. [...] Valami fojtogató mámor szorítja a torkomat, hogy kiáltani, hallelujázni szeretnék, eltelni az élet vidámságától, minden dolgok kacagó optimizmusától, és megérteni, mi ez a fölszabadulás, amit csak ilyenkor, szomjas és éhes érzékekkel érezünk. Én hajnali játéknak nevezem, mert a napfényel vége van.” (*Toroklob*).²⁴ Más írásaiban azonban némi távolságtartással viszonyul a betegségkultuszhoz: „Budapesten [...] költőink nagy habokban töltik serlegükbe az abszint gyilkos-zöld árját, s hencegő garral árulgatja néhány lélekben tartalmatlan és tanulatlan poétácska a dekadencia óságait, hátha felül nekik valaki. [...] Látjuk, hogy ezek az urak, kik betegeknek, idegeseknek hirdetik magukat, voltaképpen nagyon is egészséges, ravaszdi számítók, kik tükörből tanulják a kétségbeesés tragikus pózát. S ez nekik csakugyan rosszul áll” (*A józan franciák*).²⁵ Ehhez kapcsolódik, hogy gyakran ellenérzéseinek ad hangot a dekadencia komor oldalával kapcsolatban „A dekadens költők [...] szükségesnek érzik, hogy az élet országútján csendesesen félreülve játsszák a mártírosdit, mert ők is aszkéták. Láttatok-e, hogy rebben néha félre Nietzsche, Wilde piros álarca, láttatok-e vörös rongy mögött az önsanyargatás keserű balladait” (*Körbe-körbe*).²⁶ A korai cikkeknek a betegségkultuszt illető, egymásnak ellentmondó nézetei Kosztolányi egész életművén végigvonnak. A *Hódolat a halálnak* című vers vagy a *Szegény kisgyermek panasza* kötet számos darabja jól szemlélteti a századforduló betegség- és halálkultuszát. Ugyanakkor már korai levelezésében is találkozni lehet a halálkultusszal kapcsolatos ellenérzésekkel. Úgy látja, hogy a francia dekadensek „megfeketítik” az ember világnézetét.²⁷ *Halál után* és a *Vékony Pál élete és halála* című novelláiban kicsúfolja az öngyilkosság kultuszát. Kosztolányi életművének egyik igen jellemző sajátossága a vidámság, gondoljunk például az *Esti Kornél* novellákra. A Kosztolányi-művek derűjét illetően nem szabad megfeledkezni a tárcairodalom hatásáról. Amellett, hogy a publicisztikairódalomban szépirodalmi hatások érvényesülhettek, a szépirodalomra is erősen hatott a századforduló idején felvirágzó sajtó. Vidám vagy a diszharmoniót komikummal oldó novelláink nem teljesen függetlenek a tárcairás gyakorlatától. Kosztolányi novellái, ahogy Szini Gyula és Krúdy prózaművészeté is, jól mutatják a szórakoztató, csevegő stílusú tárcaműfaj hatását.²⁸

²² *Álom és ólom*, 356.

²³ *Álom és ólom*, 111.

²⁴ *Álom és ólom*, 344.

²⁵ *Álom és ólom*, 136.

²⁶ *Álom és ólom*, 294.

²⁷ BABITS Mihály, JUHÁSZ Gyula, KOSZTOLÁNYI Dezső, *Levelezése*, s. a. r. BELIA György, Budapest, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, 1959, 25.

²⁸ A csevegés hagyományáról a tárcairodalomban: LOVRICH Gizella, *A tárca a magyar irodalomban*, Budapest, 1937, 16–27.

Nem csak a témák, a jelenetezés vagy a hangulat terén, de nyelvi formái révén is kapcsolódnak Kosztolányi korai cikkei a századforduló irodalmához. Jellemző a szecessziós jelzőhalmaz. *Jégarabeszkek* című írásában Kosztolányi „a felületes, parfümös, gyönyörű élet”-ről beszél.²⁹ A *Két professzor* című cikkben így fogalmaz: „Egy halvány, rózsás reménysugár jelenik meg a nehéz sóhajos betegszobák fekete ablakán.”³⁰ Kosztolányi szívesen él a szecesszió indázó mondatszerkezeteivel: „a pamlag sodronyai zengenek, édesen, fájoan csengenek, Schumann-dalokat énekelnek” (*Nyaraló bútorok*);³¹ „Repülni, repülni – zengi valami bennük –, érezni a rohanás mámorát, a szikár fiatalság izmát, s az életről csak annyit tudni, hogy nő van a karunkon, és szép, az irodalomhoz csak annyit érteni, mint az a fiatal főhadnagy, aki minden évben megveszi a kis füzetkét, melyben legyezőversek és képeslap-üdvözetek vannak.” (*Jégarabeszkek*).³²

A jelzőhalmaz vagy az indázás megjelenésénél még fontosabb, hogy a korai publicisztikai írások a századforduló perfekcionista hagyományához is kapcsolódnak. Kosztolányi, aki a költészetet az emberiség anyanyelvének tekintette, s így metafizikus fölénybe helyezte a prózával szemben,³³ a következőt állította publicisztikai írásairól: „Cikkeim fontosabb részeit előbb versben írtam meg, aztán, hogy rajta ne kapjanak a turpisságon, leszereltem a ritmust, óvatosan áttettem prózára”.³⁴ Hogy valóban így történt-e, nem tudjuk, de mindenképp nagyon érdekes az a gondolat, amely értékebbnek mutatja a verset a prózánál, és ugyanakkor azt is megengedi, hogy a próza is ilyen nemes eredetű legyen. Ebben Kosztolányi a századforduló perfekcionizmusához kapcsolódik. A szimbolistáknál ugyan elsősorban a vers perfekcionizmusának volt kultusza, de nem zárkoztak el attól a gondolattól sem, hogy a próza is egyenértékű lehet a költészettel. A perfekcionizmust legtisztábban Mallarmé pontszerű, minden fölöslegtől megszabadított, szónokiasságtól mentes, zenei hatású versei képviselik. A perfekcionista vers alkotásmódjáról írva Mallarmé kiemelte a „hatékony számítás” fontosságát, és azt is, hogy a költőnek gondoskodnia kell róla, hogy a versnek ezt az „intellektuális tartószerkezeté”-t elrejtse.³⁵ Ez az elv a próza esetében is érvényesíthető: „A prózának nevezett műfajban is ott van a vers”³⁶ – írja Mallarmé. József Attila híres szalagút-hasonlatában is megfogalmazódik a perfekcionizmus elve, versre és prózára egyaránt vonatkoztatva. József Attila az igazi formaművészetet a mű egyes mozzanatainak olyan váltogatásában látja, amelynek során megszűnik ezeknek a mozzanatoknak a különállósága. „Hasonlattal élven, a formaművész kézen fog egy ismeretlen tájon, egy ismeretlen hegy lábánál. Szallaguton vezet fölfelé, egyre szűkülő körökben. Az első lépésre is tájat látunk. E tájra azonban a szallaguton fölfelé haladván észrevétlenül másik táj terül, hiszen közben északról keletnek, majd pedig délnek és nyugatnak

²⁹ *Álom és ólom*, 332.

³⁰ *Álom és ólom*, 153.

³¹ *Álom és ólom*, 298.

³² *Álom és ólom*, 332.

³³ „Az emberiség előbb tudott versben beszélni, mint prózában.” (KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé a versről és a költőről*, in: *Uő, Ábécé*, s. a. r. ILLYÉS Gyula, Budapest, Nyugat, 1942, 116.)

³⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Vészi József*, in: *Egy ég alatt*, s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 31.

³⁵ Stéphane MALLARMÉ: *Charles Morice-nak*. (1893) TÓTH Judit ford. In *A szimbolizmus*. KOMLÓS Aladár szerk., Budapest, 1965. 187.

³⁶ Idézi KOMLÓS Aladár (szerk.): *A szimbolizmus*. 214.

megyünk. De így visszajutunk újra északra. Ekkor már fõntebb vagyunk, de ugyanarra tá-
 gul szemünk, amire egy körrel lejjebb és mégis mást látunk. Most egyetlen pillantásra föl-
 fogjuk mindazt, amit elõbb északról és részben északkeletrõl meg északnyugatról szemlél-
 tünk. Fõnn az ormon azután egyszerre nézhetünk a szelek minden iránya felé és ki-ki an-
 nyit lát, amennyi szeme van. A csupaszem utas egyetlen metszetlen kör közepén találja
 magát, egyivû éghajlat alatt. Csak maga az õsvény tünt el a növényzet között.” József Atti-
 la erre a perfekcionista alkotásmódra példaként Kosztolányi prózáját hozza fel, amelyet,
 „a legszebb magyar próza”-ként értékeli.³⁷

Kosztolányi korai cikkei között is találkozhatunk ilyen perfekcionista jellegû prózával.
Tengerentûli romantika címû cikkében Kosztolányi – éppen olyan perfekcionista alkotói
 technikát alkalmazva, amelyet József Attila a szalagûthasonlatban leírt – elõször egymás-
 tól különválasztva, majd egymásba olvasztva kezeli a motívumokat. A válópert beadó
 százöt éves Mrs. Huntot Kosztolányi elõször meglehetõs távolságtartással ábrázolja: a „mú-
 miaarcú asszony” „eres, sovány kezében egy kampós botot szorongatott, pislogó egér-
 szemével a bíró hivatalos helyiségét kereste és öreg szája lihegett a fáradtságtól” s „ott az-
 tán vastag pápaszemét harciasan orrára csapta”, hiszen „nem kell neki Josuah úr, nem
 kellenek az örökös perpatvarok és zsémbes enyelgések.”³⁸ A cikknek van egy másik motí-
 vuma is. Kosztolányi Mrs. Hunt magatartásának ellenpontozására maupassant-i öregség-
 idillt iktat be: „A márki s a márki az öblös karosszékben ülnek, hervadt virágok illatoz-
 nak, a vén kályhában ég a parázs. Régi, kedves dolgokról beszélgetnek. Aztán felkél a két
 öreg, mosolyogva a múltra gondol, és fiatalos tüzzel megcsókolják egymást.”³⁹ A cikk vé-
 gére azonban megszûnik az ellentét Mrs. Hunt és az öreg márkipár története között. Mrs.
 Hunt történetét is harmonikusra fordítja Kosztolányi, amit a témának konvencionálisan
 megfelelõ díszletezéssel is jól érzékeltet: „Most pedig, élete végén, leszûri házasságban
 szerzett tapasztalatait, és harmónia kél benne. Egy réges-régen halott férfi arca kandikál
 felé. Régi fotográfiákat kotor elõ rozszant fiókokból, hervadt csokrokat porol le, és sárgult
 levelek lapjaiból olvassa ki egy összhangos élet emlékét, és lassuló vére csendesesen vissza-
 szerzi a boldogság, a nyugalom és az igazi szerelem szenzációját is. Valóban, utolsó férje
 méltatlan volt rá. Emez szerette igazán.”⁴⁰ A motívumok különállása tehát megszûnik, így
 a Mrs. Hunt válókeresetérõl írott cikk szerkesztésmódja megfelel a perfekcionista poétika
 szigorú elõírásainak.

Kosztolányi sok korai cikke természetesen ennél jóval lazább szerkezetû, nem mindig
 szigorúan perfekcionista. Mondatszerkezeteik, jelenetezésük, felvonultatott tárgyi díszle-
 teik azonban mindenképp a századforduló irodalmi mûveihez kapcsolják ezeket a cikke-
 ket. Amit korának íróiról mond Kosztolányi, hogy az életet az írás szempontjából nézik, az
 õt magát is jellemzi. Cikkíróként is. Bármirõl is ír, témái mindenképp „írástárgyak”. Így
 Kosztolányi korai cikkei valóban nem csupán az eszmék, de az irodalom története szem-
 pontjából is nagyon érdekeselek.

³⁷ JÓZSEF Attila, *Az Istenek halnak, az Ember él. Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mihály verses-
 kötetérõl*, in: *Uó, Tanulmányok és cikkek*, 219–220.

³⁸ *Álom és ólom*, 233.

³⁹ *Álom és ólom*, 233.

⁴⁰ *Álom és ólom*, 234.